

Inkluzívne vzdelávanie a deti cudzincov na Slovensku

Elena Gallová Kriglerová (Centrum pre výskum etnicity a kultúry)

Slovensko v uplynulých dvoch desaťročiach prešlo viacerými zmenami, z ktorých veľmi dôležitou je aj narastajúca etnická, kultúrna a sociálna diverzita. Po roku 1989 začal aj u nás výraznejšie narastať počet cudzincov, ktorí sa postupne začínajú stávať bežnou súčasťou spoločnosti. Prichádzajú sem celé rodiny alebo jednotlivci a zakladajú rodiny na Slovensku. Ich deti postupne začínajú navštevovať slovenské základné školy. Napriek tomu, že počet cudzincov je na Slovensku stále nízky, a teda aj podiel detí na školách netvorí zatiaľ významné percento, stávajú sa migranti ďalšou dôležitou skupinou (resp. skupinami), ktorú by mali reflektovať (aj) vzdelávacie politiky. V tomto texte okrem kontextu inkluzívneho vzdelávania budem popisovať viaceré bariéry a problémy, s ktorými sa stretávajú školy pri vzdelávaní detí cudzincov. Uvedené zistenia sú zisteniami kvalitatívneho výskumu, ktorý realizovalo Centrum pre výskum etnicity a kultúry v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku v roku 2009 a boli podrobne spracované v publikácii *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku*¹

V tomto texte nie sú deti cudzincov vnímané ako homogénna skupina, na ktorú by mala byť zameraná špecifická vzdelávacia politika. Migranti totiž na Slovensku tvoria veľmi rôznorodé komunity (alebo žiadne) a nie je možné stanoviť konkrétny okruh potrieb detí cudzincov, na ktoré by sa vzdelávacia politika mala zamerať. Napriek tomu deti cudzincov čelia rôznym bariéram pri vstupe do vzdelávacieho systému aj pri fungovaní v ňom. Ich identifikovanie môže poslúžiť ako základná báza pre hľadanie spôsobov, ako reagovať na ich vzdelávacie potreby v rámci bežného systému vzdelávania bez vytvárania paralelných inštitúcií (ak si ich vytvorenie samotné komunity nežiadajú podobne, ako národnostné menšiny v prípade národnostného školstva).

Inkluzívne vzdelávanie vo svojej filozofii môže priniesť dobrý základný rámec pre vzdelávanie detí cudzincov práve preto, lebo dokáže vzdelávať deti z rôznych socio-kultúrnych prostredí bez zbytočného nálepkovania a rešpektujúc ich rôzne identity a vzdelávacie potreby. Aká je teda filozofia inkluzívneho vzdelávania a je pre deti migrantov vhodnou formou vzdelávania?

2. Inkluzívny model vzdelávania v kontexte vzdelávania detí cudzincov

Inkluzívna škola je školou pre všetkých. V princípe by teda nemalo zohrávať úlohu, z akého prostredia (v tomto prípade krajiny a kultúry) dieťa prichádza a akým jazykom hovorí. To však neznamená, že tieto faktory pre vzdelávanie nie sú dôležité. Mali by však pôsobiť ako zdroj pre vzdelávanie detí, nie ako jeho prekážka.

Pod inkluzívnym vzdelávaním rozumiem *spôsob formálneho (aj neformálneho) vzdelávania na školách, v rámci ktorého akékoľvek dieťa, bez ohľadu na bariéry, ktorým vo vzdelávaní čelí (sociálne, kultúrne, jazykové, zdravotné), môže byť vzdelávané tak, aby malo vytvorené funkčné sociálne a emocionálne vzťahy a zažívalo pocit príslušnosti a uznania.*

---

¹ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

Inkluzívne vzdelávanie je procesom, v rámci ktorého škola vytvára rôzne mechanizmy prístupu jednak k dieťaťu, ale aj k prostrediu, z ktorého dieťa pochádza. Vo všeobecnosti takýto model považuje odlišnosti medzi žiakmi za zdroje pre vzdelávanie, nie za bariéru pre úspech detí. Odlišnosti sú uznané a rešpektované, dieťa je však vnímané ako celistvá bytosť, preto zameriavanie sa „len“ na odlišnosti môže viesť k exklúzii. Škola smerujúca k inklúzii zároveň vytvára podporné a stimulujúce prostredie pre učiteľov aj žiakov a vytvára širšiu komunitu (zapája rôznych aktérov vrátane rodín detí). Pracuje skôr na odstraňovaní bariér vzdelávania a participácie detí, ako na identifikovaní „špecifických potrieb detí“ (tie totiž môžu viesť k nálepkovaniu a následne exklúzii). Funguje tak, aby z prekonávania bariér rôznych detí benefitovali aj deti, ktoré týmto bariéram nečelia².

V procese inkluzívneho vzdelávania stojí v centre pozornosti samotné dieťa, ktoré je aktívnym subjektom vzdelávania, nielen jeho objektom. To vyžaduje od školy, aby zmenila autoritatívny a „frontálny“ prístup k deťom na participatívny a partnerský. Do vzdelávania tak môžu (a majú) byť zapojení úplne všetci, ktorých sa aktivity v škole aj mimo nej týkajú. Pre kvalitné inkluzívne vzdelávanie je tak potrebná spolupráca medzi vedením školy a učiteľmi, medzi učiteľmi a žiakmi a predovšetkým medzi žiakmi navzájom.

Keďže je rešpekt voči každému dieťaťu základom inkluzívneho vzdelávania, očakáva sa rešpekt voči všetkému, čo dieťa považuje za dôležité, vrátane prostredia, z ktorého pochádza. Toto prostredie tvorí dôležitú súčasť jeho identity. A práve z tohto dôvodu považujem inkluzívne vzdelávanie za vhodný nástroj pre zapojenie detí cudzincov do vzdelávacieho systému. Dá sa tak vyhnúť jednak asimilatívny tendenciám, ktoré nerešpektujú kultúrnu diverzitu, ale aj segregáčnym praktikám, ktoré bývajú často dôsledkom neúspešnej asimilácie³. Vďaka širšiemu zapájaniu komunit a zvyšovaniu participácie môže inkluzívne vzdelávanie prispieť aj k širšej integrácii migrantov do spoločnosti.

3. Deti cudzincov v slovenskom vzdelávacom systéme

Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku nemožno v súčasnosti považovať za inkluzívne. Vďaka individuálnemu úsiliu jednotlivých škôl, učiteľov a učiteliek sa stále pomerne úspešne darí udržať tieto deti v hlavnom prúde vzdelávania. Je to však predovšetkým preto, že počet detí cudzincov v slovenských školách je ešte stále pomerne nízky. Vyššie spomínaný výskum poukázal na to, že pri zvyšujúcom sa počte detí migrantov nebudú školy schopné reagovať na vzdelávacie potreby týchto detí a môže postupne dochádzať k vytváraniu samostatných škôl/tried pre tieto deti. Súčasný stav však spôsobuje viaceré problémy, ktoré v súčasnosti sprevádzajú vzdelávanie detí cudzincov.

Slovenská legislatíva presadzuje pri vzdelávaní detí cudzincov princíp **rovnosti**, ktorý je síce nevyhnutnou, ale nie vždy dostatočnou podmienkou na úspešné vzdelávanie detí cudzincov. Samotný princíp rovnosti totiž odstraňuje potenciál diskriminácie týchto detí, avšak ich potreby vyplývajúce z odlišného pôvodu vyžadujú aj prijímanie špecifických opatrení, na ktoré sa viažu aj zvýšené finančné prostriedky, ktoré však v súčasnosti nie sú školám poskytnuté.

---

² Booth, T – Ainscow, M. (2002) *Index for inclusion. Developing learning and participation in schools*. Centre for studies of inclusive education.

³ Bauböck, R. (1996): *Social and Cultural Integration in a Civil Society*. In: Bauböck, R. – Heller, A.-Zolberg, A. *The challenge of diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot: Avebury

Formálne je pri vzdelávaní detí cudzincov naplnená aj **ľudskoprávna dimenzia**, keďže deti cudzincov spadajú pod povinnú školskú dochádzku rovnako, ako občania SR a malo by tak byť naplnené ich právo na vzdelávanie. Výskum Centra pre výskum etnicity a kultúry a Nadácie Milana Šimečku⁴ však poukázal na značné disproporcie medzi oficiálnymi štatistickými údajmi o počte detí cudzincov vo veku povinnej školskej dochádzky a počtom týchto detí v základných školách. To by vyžadovalo podrobnejšie skúmanie, avšak už v tejto chvíli je možné vysloviť hypotézu, že nie u všetkých detí cudzincov je dôsledne uplatňované právo na vzdelávanie.

To, s akými problémami sa stretávajú deti cudzincov priamo vo vyučovacom procese zas poukazuje na mnohé otázky súvisiace s **kvalitou vzdelávania**, ktorá je v súčasnosti poskytovaná deťom cudzincov žijúcich na Slovensku. Ide predovšetkým o problémy súvisiace s výučbou slovenského jazyka, zaraďovaním týchto detí do jednotlivých ročníkov a hodnotením žiakov, ktorí prichádzajú do vzdelávacieho systému, ktorý je odlišný od ich krajiny pôvodu.

Pre komplexnejšie pochopenie problémov súvisiacich so vzdelávaním detí cudzincov budú nasledujúce časti zamerané na základné údaje o počtoch detí cudzincov na slovenských školách, na popis legislatívy a koncepčných materiálov prijatých ministerstvom školstva v uplynulých rokoch.

Zároveň sa zameriam aj na identifikovanie konkrétnych problémov a bariér vo vzdelávaní týchto detí, ktoré pramenia buď z nedostatočne nastavenej legislatívy, alebo z neefektívne fungujúceho systému vzdelávania v slovenských školách.

3.1 Štatistiky o cudzincoch a deťoch cudzincov v SR

K 30.6.2011 malo na Slovensku 63 958 cudzincov určitý typ legálneho pobytu (trvalý, prechodný alebo tolerovaný)⁵, čo tvorí 1,1% populácie. Za posledné roky ich počet kontinuálne stúpa, za posledné štyri roky sa z počtu 32 tisíc takmer zdvojnásobil. Kvalifikovaný odhad migračného prírastku krajiny do roku 2050 predpokladá, že Slovensko získa približne 100 až 200 tisíc migrantov.⁶

Tabuľka č. 1: Prehľad o všetkých povoleniach na pobyt platných k 31.12 daného roka

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 (I.polrok)
22 108	26 635	32 153	41 214	52 706	58 322	62 584	63 958

Zdroje: Úrad hraničnej a cudzineckej polície 2011.

⁴ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

⁵ Občania EÚ/EHP nemajú povinnosť registrovať trvalý pobyt, preto ich počet môže byť ešte vyšší.

⁶ Divinský, B. 2009. *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 – 2008)*. Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu. Str. 45

Podľa údajov Ústavu informácií a prognóz školstva (UIPŠ) slovenské základné školy na začiatku školského roka 2010/2011⁷ navštevovalo 902 detí cudzincov. Podiel detí cudzincov na celkovom počte detí sa pohybuje okolo 2 promile. Z ich celkového počtu väčšina (83%) navštevuje štátne školy.

Tabuľka č. 2: Deti cudzincov na ZŠ v SR (k 15.9.2010)

Celkový počet detí	Z toho s trvalým pobytom	Podiel na celkovom počte detí (v %)
902	653	0,2 %

Zdroj: Výpočet autorov na základe údajov ÚIPŠ 2010.

Tretina všetkých detí cudzincov žijúcich na Slovensku navštevuje ZŠ v Bratislavskom kraji. Ďalšie kraje s vyšším počtom detí cudzincov sú Košický, Nitriansky a Žilinský (v nich žije vyše 10%). Dôležitým zistením však je, že zo 79 okresov, iba v piatich nemajú na základných školách žiadne dieťa cudzincov. To svedčí o značnej geografickej rozptýlenosti cudzincov na Slovensku a naznačuje, že ich deti sa môžu ocitnúť v škole kdekoľvek na Slovensku.

Vzhľadom na krajinu pôvodu tu nie sú žiadne výrazné skupiny. Najväčšia skupina je z Českej republiky, tvoria 16% z celkového počtu. Ďalšie väčšie skupiny tvoria deti z Ukrajiny a z Vietnamu.

Vyššie uvádzané štatistiky čerpajú z údajov ÚIPŠ a preto zachytávajú iba tie deti, ktoré navštevujú školu na území Slovenskej republiky. Dáta, ktoré uvádza Štatistický úrad a ktoré vyplývajú z registrácie cudzincov s oprávneným pobytom na Slovensku však ukazujú, že na Slovensku žije podstatne väčší počet detí cudzincov. Vo vekovej skupine 5-14 rokov je to až 2 548 detí, čo je takmer trojnásobok oproti deťom cudzincov zapísaným na základných školách (tam bolo uvádzaných 902 cudzincov).

Tabuľka č. 3: Deti cudzincov s oprávneným pobytom podľa (k 31.12.2010).

Krajina/ Vek	0-4 roky	5-9 rokov	10-14 rokov	Spolu
Spolu	1 071	1 309	1 239	3 619

Zdroj: ÚHCP. Zasláné na základe žiadosti o informáciu.

Je možné, že časť detí cudzincov s pobytom na Slovensku navštevuje školy v inej krajine, pravdepodobne v krajine pôvodu alebo niektorej zo susedných krajín. Nemôžeme však vylúčiť možnosť, že časť detí cudzincov žijúcich na Slovensku napriek povinnej školskej dochádzke nenavštevujú žiadnu školu. Pokiaľ by sa tento predpoklad potvrdil, bolo by to zásadné porušenie ľudského práva na vzdelanie.

⁷ Aktuálne dáta za školský rok 2011/2012 ešte nie sú dostupné

3.2 Legislatíva upravujúca vzdelávanie detí cudzincov

Vzdelávanie detí cudzincov legislatívne upravuje predovšetkým Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v §146. Podľa tohto zákona sú deti cudzincov definované na základe ich štátneho občianstva a ich formálneho statusu (povolenia na pobyt) a priznáva sa im rovnaké právo na vzdelanie ako občanom SR. Takáto definícia však nie je dostatočná, lebo nevytvára o skutočných potrebách dieťaťa. Vhodnejšie by bolo, keby legislatíva brala do úvahy aj materinský alebo znalosť slovenského, resp. vyučovacieho jazyka. Zákon ďalej upravuje právo detí cudzincov na vzdelanie, výučbu slovenského jazyka pre ne a ich zaradovanie do ročníkov. Dopĺňa ho Metodický pokyn MŠ č.1/2009-R, ktorý upravuje hodnotenie týchto detí.

Niektoré opatrenia uvádza aj Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 -2014, ktorý sa mimo iných skupín venuje aj deťom migrantov.

Všeobecné princípy o integrovaní cudzincov na Slovensku prvý krát určila Koncepcia pre integráciu cudzincov v SR v roku 2009.

Koncepcia rozlišuje tri modely integračných politík: asimilačný, multikultúrny a integračný model. Prvé dva modely odmieta a „*prikláňa [sa] k **integračnému modelu, ktorý je založený na obojstrannej adaptácii v integračnom procese, v ktorého rámci cudzinci prispievajú k formovaniu spoločnej kultúry a zároveň ich väčšinová spoločnosť rešpektuje a podporuje ich rôznorodosť.***“⁸ Tento prístup sa prirodzene vzťahuje aj na integráciu špecifickej skupiny detí cudzincov do slovenských škôl. Ako však vyplýva z výskumu, z ktorého čerpá táto analýza, k obojstrannému procesu adaptácie pri vzdelávaní detí cudzincov na Slovensku stále nedochádza. Tým sa integračný model blíži viac asimilačnému, napriek jeho explicitnému odmietnutiu.

Koncepcia sa ďalej zasaďuje za „*uplatňovanie tzv. **integračného mainstreamingu do prípravy a tvorby legislatívy, teda pri vytváraní rezortných politík, právnych predpisov a pri prijímaní opatrení je potrebné dbať na dopad týchto opatrení na oblasť integrácie cudzincov***“⁹.

3.3 Základné problémy v oblasti vzdelávania detí cudzincov

Výskum „*Vzdelávanie detí cudzincov*“¹⁰ bol zameraný na situáciu detí príslušníkov tretích krajín vo vzdelávaní. Okrem analýzy legislatívy, ktorá bola popísaná v predchádzajúcej časti, bol výskum zameraný aj na konkrétnu situáciu detí cudzincov na školách a v jednotlivých triedach. Základné problémy, ktoré boli identifikované počas výskumu možno zhrnúť do týchto základných oblastí:

Princíp rovnakého prístupu a špecifické potreby detí cudzincov

Školský zákon vo vzťahu k deťom cudzincov ako prvý určuje, že deťom cudzincov sa „*poskytuje výchova a vzdelávanie, ubytovanie a stravovanie v školách [...] za tých istých podmienok ako*

⁸ Koncepcia pre integráciu cudzincov v Slovenskej republike (2009), str. 8. (zvýraznenie pôvodné).

⁹ Tamtiež s. 9 (zvýraznenie pôvodné).

¹⁰ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

občanom Slovenskej republiky.“¹¹ Je to právne ukotvenie princípu rovnakého prístupu, ktorý vyplýva aj z iných právnych dokumentov.

Je zrejmé, že deti cudzincov nesmú byť nijako systematicky znevýhodňované. Otázne však je, či filozofia takéhoto prístupu k deťom cudzincov je dostatočná, keďže tieto deti majú **špecifické potreby** a výskum potvrdil, že ich vzdelávanie si zo strany školy a učiteľov vyžaduje **individuálny prístup**.

Napriek špecifickým potrebám vo vzdelávaní, súčasná legislatíva neumožňuje zaradiť deti cudzincov medzi deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Do tejto kategórie zákon zaraďuje len deti zdravotne, psychicky a zmyslovo postihnuté, deti zo sociálne znevýhodneného prostredia a deti s nadaním.¹² Z tohto dôvodu škola nemá možnosť žiadať o vyšší normatív na deti cudzincov, a tiež nie je schopná financovať asistenta učiteľa, ktorý by sa mohol týmto deťom individuálne venovať. Samotní učitelia a riaditelia škôl vnímajú tento fakt ako nevýhodu, pretože vzdelávanie detí cudzincov (najmä v čase, kedy vstupujú do vzdelávacieho systému), je rovnako náročné ako napríklad vzdelávanie individuálne integrovaného dieťaťa. Inkluzívne vzdelávanie by malo počítať aj s takouto skupinou detí a umožniť používať rôzne opatrenia a alternatívne výchovno – vzdelávacie metódy aj v prípade týchto detí.

Zaradovanie do ročníkov

Dieťa cudzincov „zaraďuje do príslušného ročníka riaditeľ školy po zistení úrovne ich doterajšieho vzdelania a ovládania štátneho jazyka najneskôr do troch mesiacov. Z dôvodu nedostatočného ovládania štátneho jazyka možno dieťa podmiennečne zaradiť do príslušného ročníka podľa veku, a to najviac na jeden školský rok.“¹³

Táto formulácia je často nejasná a aj preto je zaraďovanie do ročníka veľmi individuálne a odvíja sa od rozhodnutia jednotlivých riaditeľov v konkrétnych prípadoch. Deti, ktoré nedostatočne ovládajú vyučovací jazyk, bývajú spravidla zaraďované do nižších ročníkov. Na základných školách dochádza aj k situácii, že deti, ktoré vekovo patrili na druhý stupeň základnej školy, boli kvôli neznalosti jazyka a latinky zaradené do prvého ročníka, aby sa spolu s prvákmi učili abecedu. Na niektorých školách v ňom zotrávajú pol roka alebo rok a neskôr sú preradené do vyšších ročníkov, prípadne absolvujú dva ročníky naraz. V niektorých prípadoch však dochádza aj k tomu, že 13 – 14 ročné deti bývajú vzdelávané na prvom stupni základnej školy, čo nepochybne negatívne vplýva na ich osobnostný rozvoj a ďalšie vzdelávacie možnosti.

Výučba slovenského jazyka pre deti cudzincov

Jazyková bariéra je hlavná prekážka, ktorej deti cudzincov pri nástupe do slovenskej školy čelia. Podľa školského zákona platí: „Pre deti cudzincov sa na odstránenie jazykových bariér organizujú základné a rozširujúce jazykové kurzy štátneho jazyka.“¹⁴ Školský zákon nijako ďalej neupresňuje formuláciu „sa [...] organizujú“. To upravuje zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve, podľa ktorého „jazykové kurzy pre deti cudzincov finančne a organizačne zabezpečujú krajské školské

¹¹ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 1.

¹² Školský zákon č. 245/2008 Z.z., §2, ods. k – q.

¹³ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 4.

¹⁴ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 3.

úradu.”¹⁵ V školskom roku 2010/11 túto informáciu uvádza už aj pedagogicko-organizačný pokyn MŠ SR.¹⁶ Jazykové kurzy môže po získaní akreditácie organizovať aj neštátne zariadenie.¹⁷

Nízky počet doteraz realizovaných kurzov nasvedčuje, že tento systém v praxi nefunguje. Do konca roka 2010 iba dva z ôsmich Krajských školských úradov (KŠÚ) mali skúsenosť s hradením takýchto kurzov a aj v týchto prípadoch to boli iba dva kurzy pre malú skupinu žiakov.

Problémom v tejto súvislosti je aj nízka informovanosť škôl o možnostiach žiadať KŠÚ o zriadenie takéhoto kurzu čo vplýva na to, že KŠÚ sa len zriedka stretávajú s dopytom po takýchto kurzoch zo strany škôl. V prípade nízkeho počtu záujemcov je to pre ne dôvod kurzy neotvoriť. Doučovanie slovenčiny pre deti cudzincov si preto školy obvykle organizujú vo vlastnej réžii.

Niekedy deti cudzincov doučujú tak, že zvýšia niektorému z učiteľov úväzok, prípadne sa učiteľ venuje dieťaťu navyše v rámci svojho voľna. Vo viacerých prípadoch rodičia za doučovanie platia.

Zabezpečovanie jazykových kurzov pritom opäť súvisí s definíciou detí cudzincov. Nie všetky deti s cudzím štátnym občianstvom potrebujú jazykový kurz. Na druhej strane ho môžu potrebovať aj iné deti, ktoré majú občianstvo SR, ale z dôvodu migračného pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine či dlhodobého pobytu v zahraničí, majú iný materinský jazyk a nedostatočnú znalosť slovenčiny. Keby sa systém nastavil nie na základe štátneho občianstva, ale na základe znalosti slovenského jazyka (alebo iného vyučovacieho jazyka), bolo by možné systém zjednotiť pre všetky deti, ktoré nie dostatočne ovládajú vyučovací jazyk. Dobře nastavený systém inkluzívneho vzdelávania by mal vedieť reagovať na rôzne potreby rôznych kategórií detí a poskytovať im možnosť naučiť sa vyučovací jazyk podľa ich potrieb.

Odborná príprava a pomôcky pre pedagógov

Ďalšie vzdelávanie pedagogických zamestnancov by malo podľa školského zákona odborne, organizačne, metodicky a finančne zabezpečovať MŠ.¹⁸ Výnimkou sú deti v azylových zariadeniach, ktorých vzdelávanie odborne a finančne zabezpečuje MV.¹⁹

Ponuka ďalšieho vzdelávania učiteľov však v tejto oblasti absentuje. Za kontinuálne vzdelávanie pedagógov je primárne zodpovedné Metodicko-pedagogické centrum (MPC) so svojou sieťou regionálnych pracovísk. Vzdelávacie programy môžu poskytovať aj iné subjekty na základe akreditácie udeľovanej MŠ. V čase písania tejto štúdie MPC neposkytovali žiaden vzdelávací program zameraný na zvyšovanie kvalifikácie pedagógov pri vzdelávaní detí cudzincov. Jediným akreditovaným vzdelávacím programom tak zostáva program Nadácie Milana Šimečku *Vzdelávanie detí cudzincov*, ktorý sa pre skupinu 22 učiteľov pilotne realizuje od októbra 2010 do júna 2011.

---

¹⁵ Zákon č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov. § 10, ods. 17.

¹⁶ Pedagogicko-organizačný pokyn na školský rok 2010/11, ods. 1.2., bod 27.

¹⁷ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 6.

¹⁸ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 9.

¹⁹ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 5.

Problém je aj s učebnými pomôckami pri vzdelávaní detí cudzincov. Učebnice a učebné pomôcky vydáva Štátny pedagogický ústav. Správa SNSLP v roku 2007 uvádzala: „Učiteľom chýbajú potrebné pomôcky, učebnice, pomocné materiály.“²⁰ V súčasnosti metodické materiály a učebnice neabsentujú úplne. Podľa pedagogicko-organizačných pokynov na školský rok 2010/11 sa pri vzdelávaní detí cudzincov odporúča postupovať podľa experimentálne overenej a schválenej pedagogickej dokumentácie.²¹

Učitelia však o týchto materiáloch väčšinou nevedia a nemajú ich k dispozícii. Subjektívny pocit učiteľov o absolútnej absencii pomocných učebných materiálov svedčí o tom, že neexistuje efektívna komunikácia medzi školami a ostatnými inštitúciami zodpovednými za metodické a didaktické zabezpečenie vzdelávania.

Už teraz môžeme očakávať, že jazyková a kultúrna diverzita na školách bude v najbližších rokoch a desaťročiach narastať a preto budú v budúcnosti tieto zručnosti u učiteľov čoraz viac žiadané. V súčasnosti však učiteľom chýba odborná príprava aj metodické pomôcky na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. Je dôležité, aby školský systém zabezpečil dostatočnú odbornú prípravu a pomôcky pre pedagógov, aby vedeli v praxi lepšie uplatňovať princípy inkluzívneho vzdelávania aj vo vzťahu k deťom s nedostatočnou znalosťou vyučovacieho jazyka.

Hodnotenie žiakov

Hodnotenie detí cudzincov upravuje „Metodický pokyn MŠ č.1/2009-R“. V čl. 11 ustanovuje pravidlá pre hodnotenie žiaka po prestupe na školu s iným vyučovacím jazykom, čo sa vzťahuje aj na deti cudzincov. Metodický pokyn neumožňuje žiaka neklasifikovať z dôvodu jeho nedostatočnej znalosti vyučovacieho jazyka. Žiak má dva roky na to, aby sa naučil po slovensky (resp. iný vyučovací jazyk) a dovtedy v predmete slovenský (resp. iný vyučovací) jazyk nie je hodnotený „*podľa bežných kritérií*“. Učiteľ má hodnotiť vecné vedomosti žiaka, a nie jazykovú správnosť jeho prejavu. Pokiaľ žiak disponuje vysvedčeniami z predchádzajúcej školy, je v prvom roku po nástupe do školy hodnotený tak, ako bol hodnotený z vyučovacieho jazyka v predchádzajúcej škole.

Metodický pokyn dáva iba nejasné návody a je ponechané na učiteľovi, do akej miery bude pri hodnotení prihliadať na výkon, osobný progres alebo či bude hodnotiť skôr snahu a ochotu žiaka.

V praxi riaditelia v prípade týchto detí niekedy rozhodnú, že deti nebudú klasifikované, lebo to lepšie zodpovedá ich potrebám a možnostiam.

Kultúra a jazyk detí cudzincov vo vzdelávacom systéme

Integrácia sa v koncepčných dokumentoch SR chápe ako obojstranný proces „*v ktorého rámci cudzinci prispievajú k formovaniu spoločnej kultúry a zároveň ich väčšinová spoločnosť rešpektuje a podporuje ich rôznorodosť.*“²² V Národnom pláne výchovy k ľudským právam sa medzi aktivitami

---

²⁰ SNSLP - Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Sekcia monitoringu a výskumu. 2007. „Záverečná správa projektu: Monitoring adaptácie detí vybraných skupín cudzincov, ktorí žijú a pracujú na území SR, možnosti poskytovania služieb a právnej ochrany.“ *Str. 19*

²¹ Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2010/11, odsek 1.2., bod 26.

²² Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike, s. 8 (zvýraznenie pôvodné).

uvádza „zameran[ie] na podporu materinského jazyka a pôvodnú kultúru detí [migrantov]“²³ Tento zámer sa však nijako nepremietol do školského zákona.

Samotný školský zákon vo vzťahu k pôvodnej kultúre či jazyku detí cudzincov uvádza jediné: „Pre deti cudzincov s povoleným pobytom na území Slovenskej republiky možno zriaďovať iné ako štátne školy a zabezpečovať výchovu a vzdelávanie aj v inom ako štátnom jazyku za finančnú úhradu.“²⁴ Zásadným rozdielom oproti národnostným menšinám, ktorým sa umožňuje získať bezplatné vzdelávanie v ich materinskom jazyku aj na štátnych školách, je podmienka, aby komunity prisťahovalcov mali svoje školy za finančnú úhradu, t.j. súkromné.

Pri prijímaní nového školského zákona v roku 2008 vypracovali viaceré mimovládne organizácie pripomienky k tomuto zákonu, pričom navrhovali k časti o vzdelávaní cudzincov doplniť odsek o rešpektovaní kultúrnej odlišnosti, prispôsobení vzdelávacieho programu potrebám týchto žiakov a využívanie špecifických metód a foriem výchovy a vzdelávania.²⁵ Tieto pripomienky neboli v zákone akceptované a tak zostalo ustanovenie zákona o vzdelávaní detí cudzincov v princípe veľmi podobné pôvodnému návrhu zákona. Zákon v súčasnosti nijakým spôsobom neupravuje (ani nenaznačuje) smer, ktorým by sa inklúzia detí cudzincov vo vzdelávacom systéme mala uberať.

Vnímanie detí cudzincov žiakmi a učiteľmi

Viaceré výskumy realizované v posledných rokoch na Slovensku poukazujú na značne etnocentrické vnímanie majoritnej populácie a na predsudky a stereotypy voči všetkému, čo nie je vnímané ako „slovenské“. Negatívne postoje sa prejavujú predovšetkým voči tradičným menšinám (predovšetkým Maďari a Rómovia). Výskum o integrácii detí cudzincov vo vzdelávacom systéme ukázal, že akceptácia detí cudzincov je výrazne pozitívnejšia oproti povedzme Rómom. Napriek tomu sa deti cudzincov stále stretávajú s mnohými predsudkami a stereotypmi, ktoré komplikujú ich začlenenie do vzdelávacieho systému.

Dôležité v tejto súvislosti je, aby boli žiaci ešte pred príchodom detí migrantov pripravené na novú situáciu. Učitelia volia rôzne spôsoby, ako pripraviť ostatné deti na to, že do ich triedy príde nový žiak alebo žiačka s odlišnou rečou, ale aj kultúrou, či spôsobom života. Učitelia sa preto rozprávajú so žiakmi o problémoch, ktorým čelia cudzinci po príchode na Slovensko a v niektorých prípadoch využívajú rôzne zážitkové hry, kde sa žiaci majú vcítiť do „kože“ tých, ktorí prichádzajú do novej krajiny. To výrazne napomáha budovaniu empatie voči deťom cudzincov. Výsledkom je potom väčšie úsilie spolužiakov pomáhať týmto deťom v komunikácii, pri riešení úloh a vysvetľovaní pravidiel chodu školy.

Zvýšenie počtu detí cudzincov na slovenských školách v budúcnosti

V súvislosti s narastajúcim počtom detí cudzincov na školách u nás je dôležité vedieť, aké stratégie by škola zaujala, ak by sa značne zvýšil podiel detí cudzincov v škole. Ak doposiaľ u učiteľov a riaditeľov, ktorí majú skúsenosti so vzdelávaním detí cudzincov, prevažoval integračný prístup (deti by mali byť vzdelávané spoločne s ostatnými), pri vyššom počte žiakov sa objavujú názory, že takéto deti by mali

²³ Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014, bod 2.6.3.

²⁴ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 7.

²⁵ Napr.: Beblavý, M. 2008. „Pripomienky k návrhu zákona o výchove a vzdelávaní.“ Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť.

byť vzdelávané v oddelených triedach, prípadne samostatných školách. Len v ojedinelých prípadoch učitelia a riaditelia uvažovali nad tým, že by mohli jestvovať „jazykové“ triedy pre cudzincov a ostatné vyučovanie by malo prebiehať spolu s ostatnými žiakmi.

V budúcnosti môže prevládať tendencia vylučovať tieto deti z hlavného vzdelávacieho prúdu. Inými slovami, pri narastajúcom počte detí cudzincov bude súčasný spôsob „integrácie“ neudržateľný. Avšak bez adekvátnej podpory (inštitucionálnej, finančnej aj personálnej) zo strany štátu školy nie sú schopné súčasný ad hoc spôsob integrácie sami zmeniť a môže hroziť svojvoľná segregácia detí cudzincov.

4. Vhodnosť inkluzívneho modelu pre vzdelávanie detí cudzincov

Zlyhávanie systému vzdelávania môže nielen spomaliť proces integrácie, ale aj viesť k neúspechu týchto detí vo vzdelávaní a obmedzeniu ich šancí pre ďalšie vzdelávanie a uplatnenie sa na trhu práce. Na Slovensku je možné vidieť dôsledky neinkluzívneho vzdelávania u rómskych detí, ktoré sú dlhodobo vytláčané z hlavného prúdu vzdelávania do systému špeciálneho školstva. Niektoré krajiny s dlhšou migračnou históriou majú podobné skúsenosti aj pri vzdelávaní detí prisťahovalcov, ktoré často končia v špeciálnych školách podobne, ako rómske deti na Slovensku a v okolitých krajinách.

Problémy pri vzdelávaní detí cudzincov môžu viesť aj k zvyšovaniu napätia v školách a zhoršovaniu inter – etnických vzťahov, viesť k narastaniu predsudkov a stereotypov na oboch stranách a znižovaniu súdržnosti v rámci školy podobne, ako sa to stáva v širších komunitách alebo spoločenstvách mimo priestoru školy.

Ako bolo popísané v úvodnej časti tohto textu, inkluzívny model vzdelávania vníma dieťa ako subjekt vzdelávania, nielen jeho objekt. Vzdelávanie detí z rôznych socio-kultúrnych prostredí je tak pre školu viac výzvou ako prekážkou. Zapojiť deti cudzincov do hlavného prúdu vzdelávania a obohatiť tak súčasný vzdelávací systém preto považujem za potenciálne efektívny model. To však vyžaduje celkovú zmenu prístupu k vzdelávaniu. Odstránenie základných bariér vzdelávania detí cudzincov, ako boli popísané v predchádzajúcich častiach („rovný prístup“ k vzdelávaniu bez rešpektovania potrieb týchto detí, zaraďovanie do ročníkov, spôsob hodnotenia, výučba slovenského jazyka) je základnou podmienkou zlepšenia ich situácie vo vzdelávaní. Nie však jedinou. Bez celkovej zmeny paradigmy vzdelávania budú fungovať akékoľvek opatrenia zamerané len na vzdelávanie detí cudzincov skôr ako „náplast“, nie ako systémové riešenie.

Pre to, aby mohlo byť vzdelávanie detí cudzincov realizované efektívne, malo by obsahovať minimálne tieto základné prvky inkluzívneho vzdelávania:

- Rešpektovanie diverzity a kultúrnych odlišností všetkých žiakov na škole
- Zapájanie rodín detí a širších komunít do vzdelávacieho procesu
- Zvyšovanie participácie samotných detí na vzdelávacom procese (reflexia potrieb)
- Zmena autoritatívneho prístupu k deťom na partnerský a participatívny

Inkluzívne vzdelávanie je modelom, ktorý už dlhé roky funguje v rôznych krajinách (napr. Veľká Británia alebo Kanada). Jeho základným princípom je to, aby deti neboli „nálepkované“ už v útlom

veku a na základe týchto nálepiek vylučované do paralelných vzdelávacích prúdov alebo inštitúcií. Je zrejmé, že britský alebo kanadský model nemôže byť automaticky prenesený do slovenských sociokultúrnych podmienok. Slovenský vzdelávací systém by však mal reflektovať vlastnú kultúrnu heterogenitu (napríklad vysoký podiel národnostných menšín a narastajúci počet migrantov) a napriek odlišnému historickému kontextu nájsť spôsob, akým využiť pozitívne skúsenosti iných krajín a adaptovať ich na podmienky slovenského školstva.

Mnohí učitelia (ako sa ukázalo vo výskume *Vzdelávanie detí cudzincov*²⁶), ktorí majú skúsenosti so s deťmi migrantov vnímajú ich prítomnosť v škole ako obohatenie vzdelávania a zdroj pre výchovu detí k vzájomnému rešpektu. Samotná prítomnosť „rôznosti“ na školách umožňuje aplikovať napríklad multikultúrnu výchovu do vzdelávania oveľa prirodzenejším spôsobom ako len „frontálnou“ výučbou. Učiteľom a školám však často chýba inštitucionálna podpora (v podobe jasnej legislatívy a metodických pokynov), ale aj metódy alebo alternatívne spôsoby výučby, ktoré by im aspoň uľahčili prácu s deťmi migrantov v súčasnom vzdelávacom systéme. Úlohu štátu zatiaľ v tomto smere supľujú skôr mimovládne organizácie. Tie poskytujú rôzne kurzy multikultúrnej výchovy pre školy, Nadácia Milana Šimečku učiteľom umožňuje absolvovať akreditovaný kurz o vzdelávaní detí cudzincov²⁷. Stále však chýba zmena prístupu škôl k deťom z odlišného sociokultúrneho prostredia a zmena vo vnímaní školy ako priestoru pre výchovu a vzdelávanie „všetkých detí“.

Vzdelávacia politika by nemala vnímať deti cudzincov ako špecifickú kategóriu a snažiť sa identifikovať unifikovaný model vzdelávania pre túto kategóriu. To by totiž logicky viedlo k vylučovaniu detí cudzincov z hlavného prúdu vzdelávania a možnému vytváraniu paralelných inštitúcií. Na ich vytváranie by mali mať komunity cudzincov právo podobne, ako národnostné menšiny, avšak výlučne na základe ich vlastného rozhodnutia. Zároveň by však nemalo byť upierané právo vzdelávať tieto deti v bežnom systéme vzdelávania. Ten však v súčasnej podobe (ako bolo ukázané vyššie v texte) nereflektuje fakt, že deti cudzincov čelia mnohým bariéram, či už v inštitucionálnej rovine na makroúrovni, ale aj na mikroúrovni priamo v školách. Rešpektu ku kultúrnej diverzite stále nie je vo vzdelávacom systéme prítomný a tak nie je zohľadnené ani právo týchto detí na adekvátne vzdelávanie, ako ho zaručuje Dohovor o právach dieťaťa a iné právne dokumenty, ktoré Slovenská republika ratifikovala. Posun súčasného vzdelávacieho systému smerom k inkluzivite tak môže byť správnym smerom aj pre vzdelávanie detí cudzincov.

Použitá literatúra:

Bauböck, R. (1996): *Social and Cultural Integration in a Civil Society*. In: Bauböck, R. – Heller, A.- Zolberg, A. *The challenge of diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot: Avebury

Booth, T – Ainscow, M. (2002) *Index for inclusion. Developing learning and participation in schools*. Centre for studies of inclusive education.

---

²⁶ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

²⁷ www.multikulti.sk

Divinský, B. 2009. *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 – 2008)*. Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.

Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (2009) : *Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike*, prijatá vládou Slovenskej republiky uznesením č. 338/2009 na svojom 152. rokovaní dňa 6. mája 2009.

Ministerstvo školstva SR (2005): *Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014*, prijatý uznesením vlády SR č. 446/2004 bodu C.13 a schválený na 2. operatívnej porade ministra školstva dňa 8. februára 2005

Pedagogicko-organizačný pokyn na školský rok 2010/11

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSLP) (2007) „*Záverečná správa projektu: Monitoring adaptácie detí vybraných skupín cudzincov, ktorí žijú a pracujú na území SR, možnosti poskytovania služieb a právnej ochrany*“

ZÁKON 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov.

Výstup z konferencie organizovanej pod záštitou podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny Rudolfa Chmela, 8.11.2011 v Bratislave

Predpoklady inkluzívneho vzdelávania na Slovensku

Inkluzívne vzdelávanie a deti cudzincov na Slovensku

Elena Gallová Kriglerová (Centrum pre výskum etnicity a kultúry)

Slovensko v uplynulých dvoch desaťročiach prešlo viacerými zmenami, z ktorých veľmi dôležitou je aj narastajúca etnická, kultúrna a sociálna diverzita. Po roku 1989 začal aj u nás výraznejšie narastať počet cudzincov, ktorí sa postupne začínajú stávať bežnou súčasťou spoločnosti. Prichádzajú sem celé rodiny alebo jednotlivci a zakladajú rodiny na Slovensku. Ich deti postupne začínajú navštevovať slovenské základné školy. Napriek tomu, že počet cudzincov je na Slovensku stále nízky, a teda aj podiel detí na školách netvorí zatiaľ významné percento, stávajú sa migranti ďalšou dôležitou skupinou (resp. skupinami), ktorú by mali reflektovať (aj) vzdelávacie politiky. V tomto texte okrem kontextu inkluzívneho vzdelávania budem popisovať viaceré bariéry a problémy, s ktorými sa stretávajú školy pri vzdelávaní detí cudzincov. Uvedené zistenia sú zisteniami kvalitatívneho výskumu, ktorý realizovalo Centrum pre výskum etnicity a kultúry v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku v roku 2009 a boli podrobne spracované v publikácii *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku*¹

V tomto texte nie sú deti cudzincov vnímané ako homogénna skupina, na ktorú by mala byť zameraná špecifická vzdelávacia politika. Migranti totiž na Slovensku tvoria veľmi rôznorodé komunity (alebo žiadne) a nie je možné stanoviť konkrétny okruh potrieb detí cudzincov, na ktoré by sa vzdelávacia politika mala zamerať. Napriek tomu deti cudzincov čelia rôznym bariéram pri vstupe do vzdelávacieho systému aj pri fungovaní v ňom. Ich identifikovanie môže poslúžiť ako základná báza pre hľadanie spôsobov, ako reagovať na ich vzdelávacie potreby v rámci bežného systému vzdelávania bez vytvárania paralelných inštitúcií (ak si ich vytvorenie samotné komunity nežiadajú podobne, ako národnostné menšiny v prípade národnostného školstva).

Inkluzívne vzdelávanie vo svojej filozofii môže priniesť dobrý základný rámec pre vzdelávanie detí cudzincov práve preto, lebo dokáže vzdelávať deti z rôznych socio-kultúrnych prostredí bez zbytočného nálepkovania a rešpektujúc ich rôzne identity a vzdelávacie potreby. Aká je teda filozofia inkluzívneho vzdelávania a je pre deti migrantov vhodnou formou vzdelávania?

2. Inkluzívny model vzdelávania v kontexte vzdelávania detí cudzincov

---

¹ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

Inkluzívna škola je školou pre všetkých. V princípe by teda nemalo zohrávať úlohu, z akého prostredia (v tomto prípade krajiny a kultúry) dieťa prichádza a akým jazykom hovorí. To však neznamená, že tieto faktory pre vzdelávanie nie sú dôležité. Mali by však pôsobiť ako zdroj pre vzdelávanie detí, nie ako jeho prekážka.

Pod inkluzívnym vzdelávaním rozumiem *spôsob formálneho (aj neformálneho) vzdelávania na školách, v rámci ktorého akékoľvek dieťa, bez ohľadu na bariéry, ktorým vo vzdelávaní čelí (sociálne, kultúrne, jazykové, zdravotné), môže byť vzdelávané tak, aby malo vytvorené funkčné sociálne a emocionálne vzťahy a zažívalo pocit príslušnosti a uznania.*

Inkluzívne vzdelávanie je procesom, v rámci ktorého škola vytvára rôzne mechanizmy prístupu jednak k dieťaťu, ale aj k prostrediu, z ktorého dieťa pochádza. Vo všeobecnosti takýto model považuje odlišnosti medzi žiakmi za zdroje pre vzdelávanie, nie za bariéru pre úspech detí. Odlišnosti sú uznané a rešpektované, dieťa je však vnímané ako celistvá bytosť, preto zameriavanie sa „len“ na odlišnosti môže viesť k exklúzii. Škola smerujúca k inklúzii zároveň vytvára podporné a stimulujúce prostredie pre učiteľov aj žiakov a vytvára širšiu komunitu (zapája rôznych aktérov vrátane rodín detí). Pracuje skôr na odstraňovaní bariér vzdelávania a participácie detí, ako na identifikovaní „špecifických potrieb detí“ (tie totiž môžu viesť k nálepkovaniu a následne exklúzii). Funguje tak, aby z prekonávania bariér rôznych detí benefitovali aj deti, ktoré týmto bariéram nečelia².

V procese inkluzívneho vzdelávania stojí v centre pozornosti samotné dieťa, ktoré je aktívnym subjektom vzdelávania, nielen jeho objektom. To vyžaduje od školy, aby zmenila autoritatívny a „frontálny“ prístup k deťom na participatívny a partnerský. Do vzdelávania tak môžu (a majú) byť zapojení úplne všetci, ktorých sa aktivity v škole aj mimo nej týkajú. Pre kvalitné inkluzívne vzdelávanie je tak potrebná spolupráca medzi vedením školy a učiteľmi, medzi učiteľmi a žiakmi a predovšetkým medzi žiakmi navzájom.

Keďže je rešpekt voči každému dieťaťu základom inkluzívneho vzdelávania, očakáva sa rešpekt voči všetkému, čo dieťa považuje za dôležité, vrátane prostredia, z ktorého pochádza. Toto prostredie tvorí dôležitú súčasť jeho identity. A práve z tohto dôvodu považujem inkluzívne vzdelávanie za vhodný nástroj pre zapojenie detí cudzincov do vzdelávacieho systému. Dá sa tak vyhnúť jednak asimilatívny tendenciám, ktoré nerešpektujú kultúrnu diverzitu, ale aj segregáčnym praktikám, ktoré bývajú často dôsledkom neúspešnej asimilácie³. Vďaka širšiemu zapájaniu komunít a zvyšovaniu participácie môže inkluzívne vzdelávanie prispieť aj k širšej integrácii migrantov do spoločnosti.

3. Deti cudzincov v slovenskom vzdelávacom systéme

Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku nemožno v súčasnosti považovať za inkluzívne. Vďaka individuálnemu úsiliu jednotlivých škôl, učiteľov a učiteľiek sa stále pomerne úspešne darí udržať tieto deti v hlavnom prúde vzdelávania. Je to však predovšetkým preto, že počet detí cudzincov v slovenských školách je ešte stále pomerne nízky. Vyššie spomínaný výskum poukázal na to, že pri

² Booth, T – Ainscow, M. (2002) *Index for inclusion. Developing learning and participation in schools*. Centre for studies of inclusive education.

³ Bauböck, R. (1996): *Social and Cultural Integration in a Civil Society*. In: Bauböck, R. – Heller, A.-Zolberg, A. *The challenge of diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot: Avebury

zvyšujúcom sa počte detí migrantov nebudú školy schopné reagovať na vzdelávacie potreby týchto detí a môže postupne dochádzať k vytváraniu samostatných škôl/tried pre tieto deti. Súčasný stav však spôsobuje viaceré problémy, ktoré v súčasnosti sprevádzajú vzdelávanie detí cudzincov.

Slovenská legislatíva presadzuje pri vzdelávaní detí cudzincov princíp **rovnosti**, ktorý je síce nevyhnutnou, ale nie vždy dostatočnou podmienkou na úspešné vzdelávanie detí cudzincov. Samotný princíp rovnosti totiž odstraňuje potenciál diskriminácie týchto detí, avšak ich potreby vyplývajúce z odlišného pôvodu vyžadujú aj prijímanie špecifických opatrení, na ktoré sa viažu aj zvýšené finančné prostriedky, ktoré však v súčasnosti nie sú školám poskytnuté.

Formálne je pri vzdelávaní detí cudzincov naplnená aj **ľudskoprávna dimenzia**, keďže deti cudzincov spadajú pod povinnú školskú dochádzku rovnako, ako občania SR a malo by tak byť naplnené ich právo na vzdelávanie. Výskum Centra pre výskum etnicity a kultúry a Nadácie Milana Šimečku⁴ však poukázal na značné disproporcie medzi oficiálnymi štatistickými údajmi o počte detí cudzincov vo veku povinnej školskej dochádzky a počtom týchto detí v základných školách. To by vyžadovalo podrobnejšie skúmanie, avšak už v tejto chvíli je možné vysloviť hypotézu, že nie u všetkých detí cudzincov je dôsledne uplatňované právo na vzdelávanie.

To, s akými problémami sa stretávajú deti cudzincov priamo vo vyučovacom procese zas poukazuje na mnohé otázky súvisiace s **kvalitou vzdelávania**, ktorá je v súčasnosti poskytovaná deťom cudzincov žijúcich na Slovensku. Ide predovšetkým o problémy súvisiace s výučbou slovenského jazyka, zaraďovaním týchto detí do jednotlivých ročníkov a hodnotením žiakov, ktorí prichádzajú do vzdelávacieho systému, ktorý je odlišný od ich krajiny pôvodu.

Pre komplexnejšie pochopenie problémov súvisiacich so vzdelávaním detí cudzincov budú nasledujúce časti zamerané na základné údaje o počtoch detí cudzincov na slovenských školách, na popis legislatívy a koncepčných materiálov prijatých ministerstvom školstva v uplynulých rokoch.

Zároveň sa zameriam aj na identifikovanie konkrétnych problémov a bariér vo vzdelávaní týchto detí, ktoré pramenia buď z nedostatočne nastavenej legislatívy, alebo z neefektívneho fungujúceho systému vzdelávania v slovenských školách.

3.1 Štatistiky o cudzincoch a deťoch cudzincov v SR

K 30.6.2011 malo na Slovensku 63 958 cudzincov určitý typ legálneho pobytu (trvalý, prechodný alebo tolerovaný)⁵, čo tvorí 1,1% populácie. Za posledné roky ich počet kontinuálne stúpa, za posledné štyri roky sa z počtu 32 tisíc takmer zdvojnásobil. Kvalifikovaný odhad migračného prírastku krajiny do roku 2050 predpokladá, že Slovensko získa približne 100 až 200 tisíc migrantov.⁶

Tabuľka č. 1: Prehľad o všetkých povoleniach na pobyt platných k 31.12 daného roka

⁴ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

⁵ Občania EÚ/EHP nemajú povinnosť registrovať trvalý pobyt, preto ich počet môže byť ešte vyšší.

⁶ Divinský, B. 2009. *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 – 2008)*. Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu. Str. 45

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 (I.polrok)
22 108	26 635	32 153	41 214	52 706	58 322	62 584	63 958

Zdroje: Úrad hraničnej a cudzineckej polície 2011.

Podľa údajov Ústavu informácií a prognóz školstva (UIPŠ) slovenské základné školy na začiatku školského roka 2010/2011⁷ navštevovalo 902 detí cudzincov. Podiel detí cudzincov na celkovom počte detí sa pohybuje okolo 2 promile. Z ich celkového počtu väčšina (83%) navštevuje štátne školy.

Tabuľka č. 2: Deti cudzincov na ZŠ v SR (k 15.9.2010)

Celkový počet detí	Z toho s trvalým pobytom	Podiel na celkovom počte detí (v %)
902	653	0,2 %

Zdroj: Výpočet autorov na základe údajov ÚIPŠ 2010.

Tretina všetkých detí cudzincov žijúcich na Slovensku navštevuje ZŠ v Bratislavskom kraji. Ďalšie kraje s vyšším počtom detí cudzincov sú Košický, Nitriansky a Žilinský (v nich žije vyše 10%). Dôležitým zistením však je, že zo 79 okresov, iba v piatich nemajú na základných školách žiadne dieťa cudzincov. To svedčí o značnej geografickej rozptýlenosti cudzincov na Slovensku a naznačuje, že ich deti sa môžu ocitnúť v škole kdekoľvek na Slovensku.

Vzhľadom na krajinu pôvodu tu nie sú žiadne výrazné skupiny. Najväčšia skupina je z Českej republiky, tvoria 16% z celkového počtu. Ďalšie väčšie skupiny tvoria deti z Ukrajiny a z Vietnamu.

Vyššie uvádzané štatistiky čerpajú z údajov ÚIPŠ a preto zachytávajú iba tie deti, ktoré navštevujú školu na území Slovenskej republiky. Dáta, ktoré uvádza Štatistický úrad a ktoré vyplývajú z registrácie cudzincov s oprávneným pobytom na Slovensku však ukazujú, že na Slovensku žije podstatne väčší počet detí cudzincov. Vo vekovej skupine 5-14 rokov je to až 2 548 detí, čo je takmer trojnásobok oproti deťom cudzincov zapísaným na základných školách (tam bolo uvádzaných 902 cudzincov).

Tabuľka č. 3: Deti cudzincov s oprávneným pobytom podľa (k 31.12.2010).

Krajina/ Vek	0-4 roky	5-9 rokov	10-14 rokov	Spolu
Spolu	1 071	1 309	1 239	3 619

Zdroj: ÚHCP. Zaslané na základe žiadosti o informáciu.

Je možné, že časť detí cudzincov s pobytom na Slovensku navštevuje školy v inej krajine, pravdepodobne v krajine pôvodu alebo niektorej zo susedných krajín. Nemôžeme však vylúčiť

⁷ Aktuálne dáta za školský rok 2011/2012 ešte nie sú dostupné

možnosť, že časť detí cudzincov žijúcich na Slovensku napriek povinnej školskej dochádzke nenavštevujú žiadnu školu. Pokiaľ by sa tento predpoklad potvrdil, bolo by to zásadné porušenie ľudského práva na vzdelanie.

3.2 Legislatíva upravujúca vzdelávanie detí cudzincov

Vzdelávanie detí cudzincov legislatívne upravuje predovšetkým Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v §146. Podľa tohto zákona sú deti cudzincov definované na základe ich štátneho občianstva a ich formálneho statusu (povolania na pobyt) a priznáva sa im rovnaké právo na vzdelanie ako občanom SR. Takáto definícia však nie je dostatočná, lebo nevytvára o skutočných potrebách dieťaťa. Vhodnejšie by bolo, keby legislatíva brala do úvahy aj materinský alebo znalosť slovenského, resp. vyučovacieho jazyka. Zákon ďalej upravuje právo detí cudzincov na vzdelanie, výučbu slovenského jazyka pre ne a ich zaraďovanie do ročníkov. Dopĺňa ho Metodický pokyn MŠ č.1/2009-R, ktorý upravuje hodnotenie týchto detí.

Niektoré opatrenia uvádza aj Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 -2014, ktorý sa mimo iných skupín venuje aj deťom migrantov.

Všeobecné princípy o integrovaní cudzincov na Slovensku prvýkrát určila Koncepcia pre integráciu cudzincov v SR v roku 2009.

Koncepcia rozlišuje tri modely integračných politík: asimilačný, multikultúrny a integračný model. Prvé dva modely odmieta a „*prikláňa [sa] k **integračnému modelu, ktorý je založený na obojstrannej adaptácii v integračnom procese, v ktorého rámci cudzinci prispievajú k formovaniu spoločnej kultúry a zároveň ich väčšinová spoločnosť rešpektuje a podporuje ich rôznorodosť.***“⁸ Tento prístup sa prirodzene vzťahuje aj na integráciu špecifickej skupiny detí cudzincov do slovenských škôl. Ako však vyplýva z výskumu, z ktorého čerpá táto analýza, k obojstrannému procesu adaptácie pri vzdelávaní detí cudzincov na Slovensku stále nedochádza. Tým sa integračný model blíži viac asimilačnému, napriek jeho explicitnému odmietnutiu.

Koncepcia sa ďalej zasaďuje za „*uplatňovanie tzv. **integračného mainstreamingu do prípravy a tvorby legislatívy, teda pri vytváraní rezortných politík, právnych predpisov a pri prijímaní opatrení je potrebné dbať na dopad týchto opatrení na oblasť integrácie cudzincov***“⁹.

3.3 Základné problémy v oblasti vzdelávania detí cudzincov

Výskum „*Vzdelávanie detí cudzincov*“¹⁰ bol zameraný na situáciu detí príslušníkov tretích krajín vo vzdelávaní. Okrem analýzy legislatívy, ktorá bola popísaná v predchádzajúcej časti, bol výskum

⁸ Koncepcia pre integráciu cudzincov v Slovenskej republike (2009), str. 8. (zvýraznenie pôvodné).

⁹ Tamtiež s. 9 (zvýraznenie pôvodné).

¹⁰ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

zameraný aj na konkrétnu situáciu detí cudzincov na školách a v jednotlivých triedach. Základné problémy, ktoré boli identifikované počas výskumu možno zhrnúť do týchto základných oblastí:

Princíp rovnakého prístupu a špecifické potreby detí cudzincov

Školský zákon vo vzťahu k deťom cudzincov ako prvé určuje, že deťom cudzincov sa *“poskytuje výchova a vzdelávanie, ubytovanie a stravovanie v školách [...] za tých istých podmienok ako občanom Slovenskej republiky.”*¹¹ Je to právne ukotvenie princípu rovnakého prístupu, ktorý vyplýva aj z iných právnych dokumentov.

Je zrejmé, že deti cudzincov nesmú byť nijako systematicky znevýhodňované. Otázne však je, či filozofia takéhoto prístupu k deťom cudzincov je dostatočná, keďže tieto deti majú **špecifické potreby** a výskum potvrdil, že ich vzdelávanie si zo strany školy a učiteľov vyžaduje **individuálny prístup**.

Napriek špecifickým potrebám vo vzdelávaní, súčasná legislatíva neumožňuje zaradiť deti cudzincov medzi deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Do tejto kategórie zákon zaraďuje len deti zdravotne, psychicky a zmyslovo postihnuté, deti zo sociálne znevýhodneného prostredia a deti s nadaním.¹² Z tohto dôvodu škola nemá možnosť žiadať o vyšší normatív na deti cudzincov, a tiež nie je schopná financovať asistenta učiteľa, ktorý by sa mohol týmto deťom individuálne venovať. Samotní učitelia a riaditelia škôl vnímajú tento fakt ako nevýhodu, pretože vzdelávanie detí cudzincov (najmä v čase, kedy vstupujú do vzdelávacieho systému), je rovnako náročné ako napríklad vzdelávanie individuálne integrovaného dieťaťa. Inkluzívne vzdelávanie by malo počítat aj s takouto skupinou detí a umožniť používať rôzne opatrenia a alternatívne výchovno – vzdelávacie metódy aj v prípade týchto detí.

Zaraďovanie do ročníkov

Dieťa cudzincov *„zaraďuje do príslušného ročníka riaditeľ školy po zistení úrovne ich doterajšieho vzdelania a ovládania štátneho jazyka najneskôr do troch mesiacov. Z dôvodu nedostatočného ovládania štátneho jazyka možno dieťa podmienene zaradiť do príslušného ročníka podľa veku, a to najviac na jeden školský rok.”*¹³

Táto formulácia je často nejasná a aj preto je zaraďovanie do ročníka veľmi individuálne a odvíja sa od rozhodnutia jednotlivých riaditeľov v konkrétnych prípadoch. Deti, ktoré nedostatočne ovládajú vyučovací jazyk, bývajú spravidla zaraďované do nižších ročníkov. Na základných školách dochádza aj k situácii, že deti, ktoré vekovo patrili na druhý stupeň základnej školy, boli kvôli neznalosti jazyka a latinky zaradené do prvého ročníka, aby sa spolu s prvákmi učili abecedu. Na niektorých školách v ňom zotrávajú pol roka alebo rok a neskôr sú preradené do vyšších ročníkov, prípadne absolvujú dva ročníky naraz. V niektorých prípadoch však dochádza aj k tomu, že 13 – 14 ročné deti bývajú vzdelávané na prvom stupni základnej školy, čo nepochybne negatívne vplýva na ich osobnostný rozvoj a ďalšie vzdelávacie možnosti.

Výučba slovenského jazyka pre deti cudzincov

---

¹¹ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 1.

¹² Školský zákon č. 245/2008 Z.z., §2, ods. k – q.

¹³ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 4.

Jazyková bariéra je hlavná prekážka, ktorej deti cudzincov pri nástupe do slovenskej školy čelia. Podľa školského zákona platí: „Pre deti cudzincov sa na odstránenie jazykových bariér organizujú základné a rozširujúce jazykové kurzy štátneho jazyka.“¹⁴ Školský zákon nijako ďalej neupresňuje formuláciu „sa [...] organizujú“. To upravuje zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve, podľa ktorého „jazykové kurzy pre deti cudzincov finančne a organizačne zabezpečujú krajské školské úrady.“¹⁵ V školskom roku 2010/11 túto informáciu uvádza už aj pedagogicko-organizačný pokyn MŠ SR.¹⁶ Jazykové kurzy môže po získaní akreditácie organizovať aj neštátne zariadenie.¹⁷

Nízky počet doteraz realizovaných kurzov nasvedčuje, že tento systém v praxi nefunguje. Do konca roka 2010 iba dva z ôsmich Krajských školských úradov (KŠÚ) mali skúsenosť s hradením takýchto kurzov a aj v týchto prípadoch to boli iba dva kurzy pre malú skupinu žiakov.

Problémom v tejto súvislosti je aj nízka informovanosť škôl o možnostiach žiadať KŠÚ o zriadenie takéhoto kurzu čo vplýva na to, že KŠÚ sa len zriedka stretávajú s dopytom po takýchto kurzoch zo strany škôl. V prípade nízkeho počtu záujemcov je to pre ne dôvod kurzy neotvoriť. Doučovanie slovenčiny pre deti cudzincov si preto školy obvykle organizujú vo vlastnej réžii.

Niekedy deti cudzincov doučujú tak, že zvýšia niektorému z učiteľov úväzok, prípadne sa učiteľ venuje dieťaťu navyše v rámci svojho voľna. Vo viacerých prípadoch rodičia za doučovanie platia.

Zabezpečovanie jazykových kurzov pritom opäť súvisí s definíciou detí cudzincov. Nie všetky deti s cudzím štátnym občianstvom potrebujú jazykový kurz. Na druhej strane ho môžu potrebovať aj iné deti, ktoré majú občianstvo SR, ale z dôvodu migračného pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine či dlhodobého pobytu v zahraničí, majú iný materinský jazyk a nedostatočnú znalosť slovenčiny. Keby sa systém nastavil nie na základe štátneho občianstva, ale na základe znalosti slovenského jazyka (alebo iného vyučovacieho jazyka), bolo by možné systém zjednotiť pre všetky deti, ktoré nie dostatočne ovládajú vyučovací jazyk. Dobre nastavený systém inkluzívneho vzdelávania by mal vedieť reagovať na rôzne potreby rôznych kategórií detí a poskytovať im možnosť naučiť sa vyučovací jazyk podľa ich potrieb.

Odborná príprava a pomôcky pre pedagógov

Ďalšie vzdelávanie pedagogických zamestnancov by malo podľa školského zákona odborne, organizačne, metodicky a finančne zabezpečovať MŠ.¹⁸ Výnimkou sú deti v azylových zariadeniach, ktorých vzdelávanie odborne a finančne zabezpečuje MV.¹⁹

Ponuka ďalšieho vzdelávania učiteľov však v tejto oblasti absentuje. Za kontinuálne vzdelávanie pedagógov je primárne zodpovedné Metodicko-pedagogické centrum (MPC) so svojou sieťou regionálnych pracovísk. Vzdelávacie programy môžu poskytovať aj iné subjekty na základe akreditácie udeľovanej MŠ. V čase písania tejto štúdie MPC neposkytovali žiaden vzdelávací program zameraný

¹⁴ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 3.

¹⁵ Zákon č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov. § 10, ods. 17.

¹⁶ Pedagogicko-organizačný pokyn na školský rok 2010/11, ods. 1.2., bod 27.

¹⁷ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 6.

¹⁸ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 9.

¹⁹ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 5.

na zvyšovanie kvalifikácie pedagógov pri vzdelávaní detí cudzincov. Jediným akreditovaným vzdelávacím programom tak zostáva program Nadácie Milana Šimečku *Vzdelávanie detí cudzincov*, ktorý sa pre skupinu 22 učiteľov pilotne realizuje od októbra 2010 do júna 2011.

Problém je aj s učebnými pomôckami pri vzdelávaní detí cudzincov. Učebnice a učebné pomôcky vydáva Štátny pedagogický ústav. Správa SNSLP v roku 2007 uvádzala: „Učiteľom chýbajú potrebné pomôcky, učebnice, pomocné materiály.“²⁰ V súčasnosti metodické materiály a učebnice neabsentujú úplne. Podľa pedagogicko-organizačných pokynov na školský rok 2010/11 sa pri vzdelávaní detí cudzincov odporúča postupovať podľa experimentálne overenej a schválenej pedagogickej dokumentácie.²¹

Učitelia však o týchto materiáloch väčšinou nevedia a nemajú ich k dispozícii. Subjektívny pocit učiteľov o absolútnej absencii pomocných učebných materiálov svedčí o tom, že neexistuje efektívna komunikácia medzi školami a ostatnými inštitúciami zodpovednými za metodické a didaktické zabezpečenie vzdelávania.

Už teraz môžeme očakávať, že jazyková a kultúrna diverzita na školách bude v najbližších rokoch a desaťročiach narastať a preto budú v budúcnosti tieto zručnosti u učiteľov čoraz viac žiadané. V súčasnosti však učiteľom chýba odborná príprava aj metodické pomôcky na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. Je dôležité, aby školský systém zabezpečil dostatočnú odbornú prípravu a pomôcky pre pedagógov, aby vedeli v praxi lepšie uplatňovať princípy inkluzívneho vzdelávania aj vo vzťahu k deťom s nedostatočnou znalosťou vyučovacieho jazyka.

Hodnotenie žiakov

Hodnotenie detí cudzincov upravuje „Metodický pokyn MŠ č.1/2009-R“. V čl. 11 ustanovuje pravidlá pre hodnotenie žiaka po prestupe na školu s iným vyučovacím jazykom, čo sa vzťahuje aj na deti cudzincov. Metodický pokyn neumožňuje žiaka neklasifikovať z dôvodu jeho nedostatočnej znalosti vyučovacieho jazyka. Žiak má dva roky na to, aby sa naučil po slovensky (resp. iný vyučovací jazyk) a dotedy v predmete slovenský (resp. iný vyučovací) jazyk nie je hodnotený „*podľa bežných kritérií*“. Učiteľ má hodnotiť vecné vedomosti žiaka, a nie jazykovú správnosť jeho prejavu. Pokiaľ žiak disponuje vysvedčeniami z predchádzajúcej školy, je v prvom roku po nástupe do školy hodnotený tak, ako bol hodnotený z vyučovacieho jazyka v predchádzajúcej škole.

Metodický pokyn dáva iba nejasné návody a je ponechané na učiteľovi, do akej miery bude pri hodnotení prihliadať na výkon, osobný progres alebo či bude hodnotiť skôr snahu a ochotu žiaka.

V praxi riaditelia v prípade týchto detí niekedy rozhodnú, že deti nebudú klasifikované, lebo to lepšie zodpovedá ich potrebám a možnostiam.

Kultúra a jazyk detí cudzincov vo vzdelávacom systéme

---

²⁰ SNSLP - Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. Sekcia monitoringu a výskumu. 2007. „Záverečná správa projektu: Monitoring adaptácie detí vybraných skupín cudzincov, ktorí žijú a pracujú na území SR, možnosti poskytovania služieb a právnej ochrany.“ *Str. 19*

²¹ Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2010/11, odsek 1.2., bod 26.

Integrácia sa v koncepcných dokumentoch SR chápe ako obojstranný proces „v ktorého rámci cudzinci prispievajú k formovaniu spoločnej kultúry a zároveň ich väčšinová spoločnosť rešpektuje a podporuje ich rôznorodosť.“²² V Národnom pláne výchovy k ľudským právam sa medzi aktivitami uvádza „zameran[ie] na podporu materinského jazyka a pôvodnú kultúru detí [migrantov]“²³ Tento zámer sa však nijako nepremietol do školského zákona.

Samotný školský zákon vo vzťahu k pôvodnej kultúre či jazyku detí cudzincov uvádza jediné: „Pre deti cudzincov s povoleným pobytom na území Slovenskej republiky možno zriaďovať iné ako štátne školy a zabezpečovať výchovu a vzdelávanie aj v inom ako štátnom jazyku za finančnú úhradu.“²⁴ Zásadným rozdielom oproti národnostným menšinám, ktorým sa umožňuje získať bezplatné vzdelávanie v ich materinskom jazyku aj na štátnych školách, je podmienka, aby komunity prisťahovalcov mali svoje školy za finančnú úhradu, t.j. súkromné.

Pri prijímaní nového školského zákona v roku 2008 vypracovali viaceré mimovládne organizácie pripomienky k tomuto zákonu, pričom navrhovali k časti o vzdelávaní cudzincov doplniť odsek o rešpektovaní kultúrnej odlišnosti, prispôbení vzdelávacieho programu potrebám týchto žiakov a využívanie špecifických metód a foriem výchovy a vzdelávania.²⁵ Tieto pripomienky neboli v zákone akceptované a tak zostalo ustanovenie zákona o vzdelávaní detí cudzincov v princípe veľmi podobné pôvodnému návrhu zákona. Zákon v súčasnosti nijakým spôsobom neupravuje (ani nenaznačuje) smer, ktorým by sa inklúzia detí cudzincov vo vzdelávacom systéme mala uberať.

Vnímanie detí cudzincov žiakmi a učiteľmi

Viaceré výskumy realizované v posledných rokoch na Slovensku poukazujú na značne etnocentrické vnímanie majoritnej populácie a na predsudky a stereotypy voči všetkému, čo nie je vnímané ako „slovenské“. Negatívne postoje sa prejavujú predovšetkým voči tradičným menšinám (predovšetkým Maďari a Rómovia). Výskum o integrácii detí cudzincov vo vzdelávacom systéme ukázal, že akceptácia detí cudzincov je výrazne pozitívnejšia oproti povedzme Rómom. Napriek tomu sa deti cudzincov stále stretávajú s mnohými predsudkami a stereotypmi, ktoré komplikujú ich začlenenie do vzdelávacieho systému.

Dôležité v tejto súvislosti je, aby boli žiaci ešte pred príchodom detí migrantov pripravené na novú situáciu. Učitelia volia rôzne spôsoby, ako pripraviť ostatné deti na to, že do ich triedy príde nový žiak alebo žiačka s odlišnou rečou, ale aj kultúrou, či spôsobom života. Učitelia sa preto rozprávajú so žiakmi o problémoch, ktorým čelia cudzinci po príchode na Slovensko a v niektorých prípadoch využívajú rôzne zážitkové hry, kde sa žiaci majú vcítiť do „kože“ tých, ktorí prichádzajú do novej krajiny. To výrazne napomáha budovaniu empatie voči deťom cudzincov. Výsledkom je potom väčšie úsilie spolužiakov pomáhať týmto deťom v komunikácii, pri riešení úloh a vysvetľovaní pravidiel chodu školy.

Zvýšenie počtu detí cudzincov na slovenských školách v budúcnosti

---

²² Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike, s. 8 (zvýraznenie pôvodné).

²³ Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014, bod 2.6.3.

²⁴ Školský zákon č. 245/2008 Z.z., § 146, ods. 7.

²⁵ Napr.: Beblavý, M. 2008. „Pripomienky k návrhu zákona o výchove a vzdelávaní.“ Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť.

V súvislosti s narastajúcim počtom detí cudzincov na školách u nás je dôležité vedieť, aké stratégie by škola zaujala, ak by sa značne zvýšil podiel detí cudzincov v škole. Ak doposiaľ u učiteľov a riaditeľov, ktorí majú skúsenosti so vzdelávaním detí cudzincov, prevažoval integračný prístup (deti by mali byť vzdelávané spoločne s ostatnými), pri vyššom počte žiakov sa objavujú názory, že takéto deti by mali byť vzdelávané v oddelených triedach, prípadne samostatných školách. Len v ojedinelých prípadoch učitelia a riaditelia uvažovali nad tým, že by mohli jestvovať „jazykové“ triedy pre cudzincov a ostatné vyučovanie by malo prebiehať spolu s ostatnými žiakmi.

V budúcnosti môže prevládať tendencia vylučovať tieto deti z hlavného vzdelávacieho prúdu. Inými slovami, pri narastajúcom počte detí cudzincov bude súčasný spôsob „integrácie“ neudržateľný. Avšak bez adekvátnej podpory (inštitucionálnej, finančnej aj personálnej) zo strany štátu školy nie sú schopné súčasný ad hoc spôsob integrácie sami zmeniť a môže hroziť svojvoľná segregácia detí cudzincov.

4. Vhodnosť inkluzívneho modelu pre vzdelávanie detí cudzincov

Zlyhávanie systému vzdelávania môže nielen spomaliť proces integrácie, ale aj viesť k neúspechu týchto detí vo vzdelávaní a obmedzeniu ich šancí pre ďalšie vzdelávanie a uplatnenie sa na trhu práce. Na Slovensku je možné vidieť dôsledky neinkluzívneho vzdelávania u rómskych detí, ktoré sú dlhodobo vytlačané z hlavného prúdu vzdelávania do systému špeciálneho školstva. Niektoré krajiny s dlhšou migračnou históriou majú podobné skúsenosti aj pri vzdelávaní detí prisťahovalcov, ktoré často končia v špeciálnych školách podobne, ako rómske deti na Slovensku a v okolitých krajinách.

Problémy pri vzdelávaní detí cudzincov môžu viesť aj k zvyšovaniu napätia v školách a zhoršovaniu inter – etnických vzťahov, viesť k narastaniu predsudkov a stereotypov na oboch stranách a znižovaniu súdržnosti v rámci školy podobne, ako sa to stáva v širších komunitách alebo spoločenstvách mimo priestoru školy.

Ako bolo popísané v úvodnej časti tohto textu, inkluzívny model vzdelávania vníma dieťa ako subjekt vzdelávania, nielen jeho objekt. Vzdelávanie detí z rôznych socio-kultúrnych prostredí je tak pre školu viac výzvou ako prekážkou. Zapojiť deti cudzincov do hlavného prúdu vzdelávania a obohatiť tak súčasný vzdelávací systém preto považujem za potenciálne efektívny model. To však vyžaduje celkovú zmenu prístupu k vzdelávaniu. Odstránenie základných bariér vzdelávania detí cudzincov, ako boli popísané v predchádzajúcich častiach („rovný prístup“ k vzdelávaniu bez rešpektovania potrieb týchto detí, zaraďovanie do ročníkov, spôsob hodnotenia, výučba slovenského jazyka) je základnou podmienkou zlepšenia ich situácie vo vzdelávaní. Nie však jedinou. Bez celkovej zmeny paradigmy vzdelávania budú fungovať akékoľvek opatrenia zamerané len na vzdelávanie detí cudzincov skôr ako „náplast“, nie ako systémové riešenie.

Pre to, aby mohlo byť vzdelávanie detí cudzincov realizované efektívne, malo by obsahovať minimálne tieto základné prvky inkluzívneho vzdelávania:

- Rešpektovanie diverzity a kultúrnych odlišností všetkých žiakov na škole
- Zapájanie rodín detí a širších komunít do vzdelávacieho procesu
- Zvyšovanie participácie samotných detí na vzdelávacom procese (reflexia potrieb)

- Zmena autoritatívneho prístupu k deťom na partnerský a participatívny

Inkluzívne vzdelávanie je modelom, ktorý už dlhé roky funguje v rôznych krajinách (napr. Veľká Británia alebo Kanada). Jeho základným princípom je to, aby deti neboli „nálepkované“ už v útlom veku a na základe týchto nálepiek vylučované do paralelných vzdelávacích prúdov alebo inštitúcií. Je zrejmé, že britský alebo kanadský model nemôže byť automaticky prenesený do slovenských sociokultúrnych podmienok. Slovenský vzdelávací systém by však mal reflektovať vlastnú kultúrnu heterogenitu (napríklad vysoký podiel národnostných menšín a narastajúci počet migrantov) a napriek odlišnému historickému kontextu nájsť spôsob, akým využiť pozitívne skúsenosti iných krajín a adaptovať ich na podmienky slovenského školstva.

Mnohí učitelia (ako sa ukázalo vo výskume *Vzdelávanie detí cudzincov*²⁶), ktorí majú skúsenosti so s deťmi migrantov vnímajú ich prítomnosť v škole ako obohatenie vzdelávania a zdroj pre výchovu detí k vzájomnému rešpektu. Samotná prítomnosť „rôznosti“ na školách umožňuje aplikovať napríklad multikultúrnu výchovu do vzdelávania oveľa prirodzenejším spôsobom ako len „frontálnou“ výučbou. Učiteľom a školám však často chýba inštitucionálna podpora (v podobe jasnej legislatívy a metodických pokynov), ale aj metódy alebo alternatívne spôsoby výučby, ktoré by im aspoň uľahčili prácu s deťmi migrantov v súčasnom vzdelávacom systéme. Úlohu štátu zatiaľ v tomto smere supľujú skôr mimovládne organizácie. Tie poskytujú rôzne kurzy multikultúrnej výchovy pre školy, Nadácia Milana Šimečku učiteľom umožňuje absolvovať akreditovaný kurz o vzdelávaní detí cudzincov²⁷. Stále však chýba zmena prístupu škôl k deťom z odlišného sociokultúrneho prostredia a zmena vo vnímaní školy ako priestoru pre výchovu a vzdelávanie „všetkých detí“.

Vzdelávacia politika by nemala vnímať deti cudzincov ako špecifickú kategóriu a snažiť sa identifikovať unifikovaný model vzdelávania pre túto kategóriu. To by totiž logicky viedlo k vylučovaniu detí cudzincov z hlavného prúdu vzdelávania a možnému vytváraniu paralelných inštitúcií. Na ich vytváranie by mali mať komunity cudzincov právo podobne, ako národnostné menšiny, avšak výlučne na základe ich vlastného rozhodnutia. Zároveň by však nemalo byť upierané právo vzdelávať tieto deti v bežnom systéme vzdelávania. Ten však v súčasnej podobe (ako bolo ukázané vyššie v texte) nereflektuje fakt, že deti cudzincov čelia mnohým bariéram, či už v inštitucionálnej rovine na makroúrovni, ale aj na mikroúrovni priamo v školách. Rešpektu ku kultúrnej diverzite stále nie je vo vzdelávacom systéme prítomný a tak nie je zohľadnené ani právo týchto detí na adekvátne vzdelávanie, ako ho zaručuje Dohovor o právach dieťaťa a iné právne dokumenty, ktoré Slovenská republika ratifikovala. Posun súčasného vzdelávacieho systému smerom k inkluzivite tak môže byť správnym smerom aj pre vzdelávanie detí cudzincov.

Použitá literatúra:

Bauböck, R. (1996): *Social and Cultural Integration in a Civil Society*. In: Bauböck, R. – Heller, A.- Zolberg, A. *The challenge of diversity: Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot: Avebury

---

²⁶ Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

²⁷ www.multikulti.sk

Booth, T – Ainscow, M. (2002) *Index for inclusion. Developing learning and participation in schools*. Centre for studies of inclusive education.

Divinský, B. 2009. *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 – 2008)*. Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.

Gažovičová, T. (ed) (2011): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (2009) : *Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike*, prijatá vládou Slovenskej republiky uznesením č. 338/2009 na svojom 152. rokovaní dňa 6. mája 2009.

Ministerstvo školstva SR (2005): *Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014*, prijatý uznesením vlády SR č. 446/2004 bodu C.13 a schválený na 2. operatívnej porade ministra školstva dňa 8. februára 2005

Pedagogicko-organizačný pokyn na školský rok 2010/11

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSĽP) (2007) „*Záverečná správa projektu: Monitoring adaptácie detí vybraných skupín cudzincov, ktorí žijú a pracujú na území SR, možnosti poskytovania služieb a právnej ochrany*“

ZÁKON 245/2008 Z.z o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov.